

دیباچه

سخنی با دانشجوی عزیز

۱. اسلام سرشتی دانشی و دانش‌شکار و دانش‌پرور دارد و در پی فرگشت انسان در دو سراسر است و به اعتبار چنین خواستی است که برای آموزش و پرورش، سهم و ارزشی ویژه می‌شناسد و پیامبرش صلاهی: «پروردگارا مرا دانش بیفزا» سر می‌دهد و دانشمندان را وارثان رسولان می‌خواند و دانش‌جویی را بر زن و مرد مسلمان واجب می‌شمارد و دستورشان می‌دهد از گهواره تا گور دانش بجویند و در پی دانش، حتی تا چین بپویند. در دامن چنین فرهنگی است که در کمتر از قری، پایه‌های نظام تعلیم و تربیتی پا گرفت که قرن‌ها یک‌تاز میدان تعلیم و تربیت بود و توانست چنان فرهنگی بار آورد که در آینده از جان‌مایه‌های اصلی نوزایی در اروپا شد.

این سامانه تربیتی از جمله خاستگاه مریبانی بزرگ و تربیت‌پژوهانی ژرف‌کاو شد که توانستند این نظام را به بهترین گونه به‌آیین دارند و در شرح و شکافت آن قلم ساینند و آثاری بر جای نهند که امروزه از فخرمایه‌های تاریخ فرهنگ و تعلیم و تربیت در جهان اسلام بشماردند.

موضوع درس و گفت و گفتار علمی شود، و از دگر سوی، دست‌مایه‌ای شود نمونه‌وار فراروی شما دانشجوی عزیز تا در آینده، این بار علمی بر زمین مانده را به همّت و غیرت علمی خویش بیش از پیش بردارید و از جمله روشن سازید که پاره‌ای از غریبان دست‌کم بی‌خبر، تا چه مایه‌گرافه بافته و ترهات تافته‌اند که گفته‌اند مسلمانان در بند تربیت فرزند نبوده‌اند و در ادبیات قرآنی و روایی آنان چنان و چندان که باید به تعلیم و تربیت پرداخته نشده است و آنچه در این زمینه در فرهنگ نوشتاری آنان یافتنی است، بار و بر

قلم‌فرسایی ترسایان عرب است نه عالمان مسلمان (به نقل از: اهوانی، ۱۹۸۳، ص ۲۴۵؛ Carra de Vaux, 1909, p.149).

۳. بجاست پیش از مطالعه این اثر به چند نکته عنایت کنید:

۱. مطالب کتاب در هجده فصل گنجانده و هر فصل برای پی‌کاوی آرا و فلسفه تربیتی یکی از مربیان بزرگ مسلمان نهاده شده است و از این رهگذر به مبانی فلسفی (انسان، شناخت، اخلاق)، تعریف، امکان، ضرورت، اهداف، اصول، عوامل، مراحل، مواد و برنامه درسی، روش‌ها، حوزه‌های تعلیم و تربیت در کنار اشارتی کوتاه به زندگی و آثار هجده تن از بزرگان ایران و اسلام پرداخته شده است؛
۲. هدف از این نگارش و پردازش، از سویی افزایش و ژرفایش آگاهی‌ها و مهارت‌ها و نگرش‌های خواننده نسبت به آرا و فلسفه تعلیم و تربیت شماری از مربیان بزرگ مسلمان، و از سوی دیگر، پرورش اطلاعات و توانایی‌های ذهنی و علمی و نگرش‌های تربیتی اوست؛
۳. تلاش شده است محتوای فصول کتاب چنان پرداخته شود که میان آنها بازبستگی و ارتباط منطقی برقرار باشد و هر فصل در عین استقلال، از منظر درون‌مایه و پیرنگ و ساختار با دیگر فصول همپوشی داشته باشد، از این رو عنوان‌های اصلی و فرعی فصول، آن‌مایه که می‌شد، یکسان افتاده است؛
۴. در آغاز کتاب به اهداف کلی کتاب اشاره شده، نیز در آغاز هر فصل از هدف‌های کلی آن فصل یاد شده است. هدف از این کار آشنایی دانشجویان با انتظارات آموزشی کتاب است؛
۵. در فرجام هر فصل چکیده‌ای از آن فصل آورده شده است؛
۶. پس از هر چکیده، برای مشارکت فعالانه دانشجویان در امر یادگیری و پرورش مهارت‌های تفکر در آنها، مجموعه‌ای از فعالیت‌های یادگیری با عنوان پرسش‌هایی برای بحث و گفتگو آورده شده است که برگرفته از مهم‌ترین نکات هر فصل و ناظر بر اهداف آموزشی آن است؛
۷. فرجامین فراز هر فصل معرفی منابعی برای مطالعه بیشتر است. مطالعه این آثار می‌تواند در آشنایی بیشتر با ویژگی‌های شخصیت معرفی شده در هر فصل سودمند افتد. گفتنی است که همه منابع آورده شده به‌الزام درباره آرای تربیتی و فلسفه تعلیم و تربیت مربی و دانشمند مطرح شده در هر فصل نیست.

۸. مباحث شماری از فصول این اثر گاه با دیگر فصول آن لختی ناهماهنگ می‌نماید. برای مثال در برخی از فصول به یک یا چند عنوان از عناوینی که در دیگر فصول آمده اشاره نشده است. معمولاً آبشخور این کاستی، نپرداختن برخی از دانشمندان به پاره‌ای از مسائل و یا در کف نبودن نگاشته‌ای از آنهاست که با استناد بدان، به آن عنوان یا عناوین از نگاه آنها دست یافته و پرداخته شود. برای نمونه اگر در فصل سوم و نهم از مراحل تربیت یاد نشده، از آن‌روست که فارابی و شیخ اشراق به این امر نپرداخته‌اند؛ نیز در فصل دوم و چهارم که از مبانی فلسفی اندیشه‌های تربیتی ابن‌سحنون و قابسی سخنی در میان نیست؛ بدان‌روست که از این دو دانشمند بزرگ هیچ کتابی در دست نیست که بتوان با استناد به آن، مبانی یادشده را از نگاه آنان برگرفت و بررسی کرد و بازگفت؛

۹. شرح و شکافت زندگی و آثار مریبان یادشده بسیار کوتاه برگزار گشته است. نیز در بازشکافت مبانی فلسفی اندیشه‌های تربیتی آنان به اندکی از بسیار بسنده شده است؛ این از آن‌روست که پیش از این از زندگی و آثار و مبانی انسان‌شناخت و معرفت‌شناخت و اخلاق‌شناخت این عالمان فراوان سخن رفته است، وانگهی گنجایش گفت و گفتار ما باز و بسطی بیش از این را بر نمی‌تافت.

۴. این اثر، تلخیص مجموعه پنج‌جلدی آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن (۱۳۷۷-۱۳۸۷) تألیف آقایان: دکتر محمد بهشتی، دکتر علی‌نقی فقیهی، حجة‌الاسلام مهدی ابوجعفری، دکتر محمد فتحعلی‌خانی، دکتر علیرضا فصیحی‌زاده، بهروز رفیعی است که پیش از این و با حجمی نزدیک به ۱۸۰۰ صفحه و زیری، به همت پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و با همکاری سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) چاپ و منتشر شده است. همچنین آرای تربیتی شهید ثانی و شهید مطهری به آن افزوده شده است.

پیشنهادی چند برای یادگیری بهتر و آسان‌تر

۱. مطالعه پیش از درس و تدریس استاد را فراموش نکنید تا از این رهگذر دریابید که در درس، سخن بر سر چیست؛
۲. در یادگیری، فعالانه شرکت جوید، به این ترتیب که در درس، تنها شنونده‌ای نیک نباشید بلکه پرسنده‌ای هوشیار نیز باشید تا استاد را در تدریس به وجد آورید. همیشه از

- داشتن فضای آموزشی مرده که در آن، استاد می‌گوید و شاگرد، نگاه می‌کند و به همه چیز می‌اندیشد مگر آنچه استاد می‌خواهد، به راستی پروا کنید؛
۳. اهداف کلی کتاب را مطالعه کنید. این هدف‌ها ناظر بر انتظارات آموزشی و فعالیت‌های یادگیری در این کتاب است و مطالعه آنها می‌تواند شما را کمابیش رهنمون دهد که در این کتاب باید در پی چه باشید؛
۴. هدف‌های کلی هر فصل را مطالعه کنید تا از انتظارات آموزشی آن آگاه شوید؛
۵. پیش از مطالعه جدی و از سر تأمل هر فصل، آن فصل را سردستی و گذرا مطالعه کنید تا شمای کلی از بحث در ذهنتان جان بگیرد؛
۶. چکیده هر فصل را که ناظر بر جنبه‌های کلیدی فصل است به دقت مطالعه کنید؛
۷. پس از درس استاد، در نخستین فرصت فراهم آمده، به مطالعه درس روز بپردازید تا آنچه را در محیط آموزشی به خاطر سپارده‌اید از یاد نبرید؛
۸. آنچه را آموخته‌اید با دوستان تحصیلی خود مباحثه کنید. این کار در یادگیری عمیق و ماندگار بسیار کارساز است؛
۹. برای عینیت بخشیدن به فعالیت‌های یادگیری شما، پرسش‌هایی چند در پایان هر فصل آورده شده است؛ بکشید به آنها پاسخ دهید. جا دارد برای یادگیری بیشتر و بهتر با دوستانتان و به صورت گروهی به این کار بپردازید؛
۱۰. مناسب است بحث‌های خاص تربیتی هر فصل را گرد آورید و جداگانه مطالعه کنید چه هم در تدوین مقالات علمی به کارتان می‌آیند و هم در تعاملات تربیتی شما مؤثر می‌افتند و هم به سادگی از یاد نمی‌روند.

قم - بهروز رفیعی

۱۳۹۱/۰۴/۱۰

اهداف کلی کتاب

۱. آشنایی اجمالی با زندگی و آثار شماری از مربیان بزرگ مسلمان
۲. آشنایی با مبانی فلسفی نگرش‌های تربیتی گروهی از مربیان بزرگ مسلمان
۳. آشنایی با نگرش برخی از مربیان بزرگ مسلمان به مؤلفه‌های مهم تعلیم و تربیت (تعریف، امکان، ضرورت، اهداف، اصول، عوامل، مراحل، حوزه‌ها، روش‌ها)
۴. توانایی درک و بیان مفاهیم تربیتی ره‌یافته در آثار مربیان بزرگ مسلمان
۵. دستیابی به توانایی تطبیق و مقایسه آرای تربیتی مربیان بزرگ مسلمان با آرای تربیتی دیگر مربیان بزرگ جهان در گذشته و حال
۶. آشنایی با سیر تحول اندیشه‌های تربیتی در میان مربیان بزرگ مسلمان
۷. پرورش بینش تربیتی از رهگذر آشنایی با دیدگاه‌های تربیتی مربیان بزرگ مسلمان
۸. پرورش مهارت پژوهش در حوزه آرای تربیتی مربیان بزرگ مسلمان